

Kuningas Dareios I Behistuni raidkirja IV tulp

Vladimir Sazonov*

Teispiidide-Ahhemeniidide¹ dünastia ühe kõige kuulsama kuninga Dareios I (522–486 e. Kr.) käsul oli loodud tuntud Behistuni² bareljeef³ koos kolmekeelse raidkirjaga.⁴ See raidkiri koostati u. 520. a. e. Kr. või mõni aasta hiljem.⁵ DB raidkiri koosneb viiest tulpast ja 414 reast ning see on kõige pikem meie ajani säilinud vanapärsiakeelne tekst. Seda võib pidada nii esimeseks pärsiakeelseks kirjanduslikuks tekstiks kui ka esimeseks ajalooliseks kroonikaks. Raidkiri oli pandud kirja koguni kolmes Pärsia impeeriumi aladel tollal käibel olnud ululises kiilkirjakeeles – vanapärsia, akkadi (uus-babüloonia dialekt) ning elami keeles.⁶ Mainimisväärt on kindlasti ka asjaolu, et DB raidkirja kolm erikeelset versiooni on sisu poolest praktiliselt täiesti identsed, v.a. mõned väiksemad lingvistilised eripärad,⁷ mida siinkirjutaja ei hakka käesolevas artiklis käsitlema, et mitte minna liiga spetsiifiliseks.

Eesti keeles pole seda kolmkeelset raidkirja veel terviklikul kujul avaldatud. 2012. ja 2013. aastal ilmusid Idakirjas DB raidkirja I ja II tulpa kommenteeritud tõlked vanapärsia ja akkadi keelest ja III tulp on samuti ilmumas Idakirjas. Tõlkijateks on siinkirjutaja ja Andreas Johandi.⁸

* Vladimir Sazonov (1979), PhD, vanemteadur, orientalistika keskus, Tartu Ülikool, Jakobi 2, 50090 Tartu, vladimir.sazonov@ut.ee

¹ Teispiidide-Ahhemeniidide dünastia kohta vt. rohkem: R. Rollinger. Das teispidisch-achaimenidische Großreich. Ein 'Imperium' avant la lettre? – Imperien in der Weltgeschichte. Epochenübergreifende und global-historische Vergleiche, ed. by M. Gehler, R. Rollinger, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2014, lk. 149–192.

² Behistun või Bisitun on ligi 1500 m kõrgune mägi ja see asub tänapäeva Lääne-Iraani territooriumil Kermandšahist Hamadani viival teel.

³ DB bareljeef koos kolmekeelse raidkirjaga on monumentaalne muistis. Bareljeef on ligi 7 meetrit kõrge ning ligi 22 meetrit lai. See oli valmistatud Assüüria ja Babüloonia kuningate bareljeefide ning raidkirjade eeskujul – vt. R. Head. Assyria at Bisitun and the Universal Kingship of Dareios I of Persia. – Your Praise is Sweet. A Memorial Volume for Jeremy Black from Students, Colleagues and Friends. Ed. by H. D. Baker, E. Robson, G. Zólyomi, Griffith Institute, Oxford, 2010, lk. 117–124.

⁴ Siin ja hiljem DB = Behistuni raidkiri.

⁵ DB koostamisaja täpne dateerimine on keeruline. Raidkirja neli tulpa käsitlevad Dareios I esimest, teist ja kolmandat valitsemisaastat – u. 522–520 e. Kr.; viimane, viies tulp on lisatud juba hiljem. Tõenäoliselt valmistati DB bareljeef koos tekstiga kuningas Dareios I käsul ajavahemikul 521–518 e. Kr. Pakutud on mitmeid versioone, millal see raidkiri ning bareljeef võisid olla valmistatud. Nt. Arthur T. Olmstead oletab, et Dareios I koostas oma DB teksti 520. eelkristliku aasta septembri lõpus (A. T. E. Olmstead. History of the Persian Empire 37. – The University of Chicago Press, Chicago, 1959, lk. 116; V. Struve. Datirovka Bexistunskoj nadpisi. – VDI 1 (1952), lk. 26–48).

⁶ F. Grilhot-Susini, C. Herrenschildt, F. Malbran-Labat. La version élamite de la trilingue de la Bishutun: une nouvelle Lecture. – Journal Asiatique 281 (1993), lk. 19–59; F. Malbran-Labat. La Version akkadienne de l'Inscription trilingue Dareios à Behistun. GEL, Rome, 1994; R. G. Old Persian. Grammar, Texts, Lexicon. Second Edition, Revised. – American Oriental Series Nr. 13, American Oriental Society, New Haven–Connecticut, 1953, lk. 116–120; P. Huysse. Some Further Thoughts on Bisitun Monument and the Genesis of Old Persian Cunieform Script. – Bulletin of the Asia Institute, New Series 13 (1999), lk. 45–66.

⁷ Nt. akkadi- ja elamikeelsetes raidkirjatekstides on vaid neli tulpa. Viies tulp aga on üksnes vanapärsiakeelne ning see on hiljem juurde kirjutatud.

⁸ V. Sazonov. Behistun – muistsete pärslaste suurim tekst. – Horisont 2011, nr. 3, lk. 48–53; V. Sazonov. Behistuni raidkirja I tulp. – Eesti Akadeemilise Orientaalseksi aastaraamat 2012, lk. 27–44; A. Johandi. Behistuni raidkirja II tulp. – Eesti Akadeemilise Orientaalseksi aastaraamat, 2013, lk. 130–140; V. Sazonov. Kuningas Dareios I Behistuni raidkirja III tulp. – Idakiri 2016, lk. 103–118.

Et ülalmainitud artiklites on olnud juba põhjalikult juttu DB raidkirja ajaloolisest taustast, selle avastamisest, teksti dešifreerimisest ning ka sellest, kuidas bareljeef koos raidkirjaga loodi, siis ei hakka seda kõike siin üle kordama.

Käesolev artikkel käsitleb DB raidkirja neljandat tulpa. Siin on ära toodud kommenteeritud tõlge vanapärsia ja akkadi keelest. Tegemist on DB raidkirja neljanda tulpa esmakordse tõlkega eesti keelde. Alljärgneva tõlke aluseks on vanapärsiakeelse teksti R. Schmitti poolt 1991. ja 2009. aastal avaldatud väljaanded⁹ ning akkadikeelseid väljaanded: H. Weissbach (1968) ja F. Malbran-Labat (1994).¹⁰

Behistuni raidkirja IV tulpa tõlge vanapärsia ja akkadi keelest

§51 (IV 1–2)

Kuningas Dareios ütleb: „See oli see, mida ma tegin Babülonis.“¹¹

§52 (IV 2–31)

Kuningas Dareios ütleb: „See oli see, mida ma tegin [jumal] Ahuramazda¹² tahte järgi ühe ja sama aasta jooksul, pärast seda kui ma kuningaks sain: Üheksateistkümmes lahingus ma võitlesin. Ahuramazda tahte järgi ma tõin kaotuse nendele ja võtsin vangi üheksa kuningat: Üks [neist] oli maag, Gaumata¹³ oli tal nimeks: ta valetas, lausus ta järgmist: „Ma olen Smerdis, Kyrose poeg.“ Ta

⁹ R. Schmitt. The Bisutun Inscription of Dareios the Great: Old Persian Text. – Corpus Inscriptionum Iranicarum. School of Oriental and African Studies, London, 1991; R. Schmitt. Die altpersische Inschriften der Achämeniden. – Editio minor mit deutscher Übersetzung. Reichert Verlag, Wiesbaden, 2009, lk. 36–91.

¹⁰ F. H. Weissbach. Die Keilinschriften der Achämeniden. J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, in der Reihenfolge des Erscheinens der Vorderasiatischen Bibliothek 3. Stück, unveränderter fotomechanischer Nachdruck der Originalausgabe 1911, Zentral-Antiquariat der Deutschen Demokratischen Republik, Leipzig, 1968; F. Malbran-Labat. La Version akkadienne de l'Inscription trilingue Dareios à Behistun.

¹¹ IV tulp lõpetab Dareiose I „teod“ Babülonis. Sellele eelnenud III tulpa lõpus on kirjeldatud Dareiose I võitu mässajate üle Babüloonias: „§49 (III 76-92) Kuningas Dareios ütleb: „Samal ajal kui ma olin Pärsias ja Meedias, muutusid babüloomlased jälle teist korda mu vastu mässuliseks. [Oli] üks mees nimega Araha, armeenlane, Haldita poeg – [ja] ta tõusis üles Babülonis. Provintsis nimega Dubala – seal ta valetas inimestele: „Ma olen Nebukadnetsar, Nabonid poeg.“ Seejärel babüloomlased muutusid mässulisteks minu vastu [ja] läksid üle Araha poole. Ta sai kuningaks Babülonis.“ Kuningas Dareios ütleb [järgnevalt]: „Seepeale saatsin ma armee Babüloni. Pärslane nimega Intaphernes, mu alam – tema ma tegin nende juhiks. Nõnda ütlesin ma nendele [sõjameestele]: „Minge, purustage see babüloomlaste armee, mis ei soovi kuuluda mulle!“ Seepeale marssis Intaphernes koos armeega Babüloni. Ahuramazda andis mulle abi; Ahuramazda tahte järgi minu armee purustas Intaphernes babüloomlased ja pani nad ahelatesse. Varkazana kuu 22 päeva oli möödunud – siis Araha, kes valelikult nimetas ennast Nebukadnetsariks, ja mehed, kes olid tema kõige tähtsamad pooldajad, olid võetud vangi. Ma andsin välja käsu: see Araha ja mehed, kes olid tema kõige tähtsamad pooldajad, olid teivastatud Babülonis.““

¹² Ahuramazda oli peajumal vana-pärsia religioonis ning jumal-maailmalooja zoroastrismis. Zoroastrismi rajajaks peetakse prohvet Zoroastrit (Erinevate allikate kohaselt dateeritakse tema eluaastad lausa teise aastatuhandesse e. Kr., kõige hilisemalt aga 6. sajandisse e. Kr.). Zoroastri õpetuse järgi on Ahuramazda peajumal ning maailma ja inimkonna looja. Iraanlaste loodud zoroastrism on maailma vanim monoteistlik usund.

¹³ Kui uskuda DB raidkirja (I tulp, read 35–43), siis maag nimega Gaumata haaras märtsis-aprillis 522 e. Kr. võimu Pärsias ja kuulutas ennast Smerdisiks (Bardija), kes oli pärsia kuninga Kyrose II poeg: „Kuningas Dareios ütleb: seejärel üks inimene, maag nimega Gaumata, alustas ülestõusu Pišijauvades, Arakadriši mäe juures. Ta tõusis üles vijkhna kuu 14. päeval. Rahvale valetas ta nii: „Ma olen Bardija, Kyrose (II) poeg, Kambyse (II) vend.“ Seejärel muutus kogu rahvas mässavaks ning läks tema poole üle ning Pärsia ja Meedia ja teised maad (läksid ta poole üle). Garmapada kuu 9. päeval ta hõivas kuningriigi. Pärast seda Kambyses suri loomuliku surma.“ Kes see Smerdis siis oli? Smerdis oli Kyrose II noorem poeg ja kuningas Kambyses II (530–522 e. Kr.) vend. Arvatavasti oli Kambyses II õige Smerdis varem tapnud, sest kartis teda kui konkurenti (DB, I, 26–43): „Kuningas Dareios ütleb: „Nõnda on tehtud minu poolt pärast seda, kui ma sain kuningaks. Kyrose [II] poeg Kambyses [II] meie suguvõsast oli siin kuningas. Sellel Kambysesel oli vend Smerdis [Bardija], ühest emast, ühest isast Kambysesega. Seejärel Kambyses tappis selle Smerdis. Kui Kambyses [II] tappis Smerdis, rahvas ei teadnud, et Smerdis on tapetud. Seejärel Kambyses suundus Egiptusesse. Pärast seda hakkas rahvas mässama, [suur]riigis ja Pärsias tekkis palju valet ja ka teistes maades.“ Kui Gaumata korraldas 522. a. kevadel Pärsias riigipöörde ning sai aprillis kuningaks, siis Pärsia kuningas Kambyses II oli sel ajal veel elus ning suundus oma armeega Egiptusest, kus ta asus, ▶

tegi Pärsia mässuliseks. Üks [oli] elamlane. Āçina¹⁴ oli tal nimeks: ta valetas, lausus ta järgmist: „Ma olen kuningas Elamis.“ Ta tegi Elami mässuliseks. Üks [oli] babüloonilane, Nidintu-Bēl¹⁵ oli tal nimeks: ta valetas, lausus ta järgmist: „Ma olen Nebukadnetsar, Nabonidi poeg“. Ta tegi Babüloonia mässuliseks. Üks [oli] pärslane, Martiya¹⁶ oli tal nimeks: ta valetas, lausus ta järgmist: „Ma olen Imani, kuningas Elamis.“ Ta tegi Elami mässuliseks. Üks [oli] meedlane, Phraortes¹⁷ oli tal nimeks.

Ta valetas, lausus ta järgmist: „Ma olen Khšahtrita¹⁸, Kyaxarese¹⁹ perekonnast.“ Ta tegi Meedia mässuliseks. Üks (oli) sagartianlane. Tritantaechmes²⁰ oli tal nimeks. Ta valetas, lausus ta järgmist: „Ma olen kuningas Sagartias²¹, Kyaxarese perekonnast.“ Ta tegi Sagartia mässuliseks. Üks oli margiaanlane, Frāda²² oli tal nimeks, Ta valetas, lausus ta järgmist: „Ma olen kuningas Margianas²³.“ Ta tegi Margiana mässuliseks. Üks oli pärslane. Vahyazdāta oli tal nimeks. Ta valetas, lausus ta järgmist: „Ma olen Smerdis, Kyrose poeg.“ Ta tegi Pärsia mässuliseks. Üks oli armeenlane. Araha²⁴

► Pärsiasse, kuid teel sinna suri ootamatult. (M. Dandamaev. Poliitisekaja istorija Axemenidskoj deržavy. Nauka, Moskva, 1985, lk. 64) Pole välistatud, et Kambyses II mõrv oli korraldatud Gaumata käsul. (Herod. III, 61–79, Plat. Leg. III, 694–695; vt. ka Strabon XV, 3, 24) Herodotose versioon Gaumata riigipöördest ning Kambyses II surmast on Dareios I versiooniga sarnane. (Herod. III, 61–79) Gaumata kohta vt. R. Rollinger. The relief at Bisutun and its Ancient Near Eastern Setting: Contextualizing the visual vocabulary of Dareios' triumph over Gaumata. – Diwan, FS Wiesehöfer, ed. by. C. Binder et al. Wellem Verlag, Duisburg, 2016, lk. 5–51.

¹⁴ Āçina (vanapärsia k a-ç-i-n) on iraani nimi ning see esineb esimest korda DB raidkirjas (I tulp, read 72–81). Āçina oli kellegi Upad(a)rama poeg.

¹⁵ DB raidkirja I tulbas (read 72–96) räägitakse Dareios I verisest võitlusest babülooniase Nidintu-Bēliga, mis lõppes Dareios I võiduga detsembris 522 e. Kr.: „Ning [veel] üks mees, babülooniase nimega Nidintu-Bēl, Ainaira poeg, muutus mässuliseks Babülonis. Ta pettis rahvast niimoodi: „Ma olen Nebukadnetsar, (kuningas) Nabonidi poeg!“ Seejärel läks terve Babüloni rahvas ta poole üle. Babülon hakkas mässama ning tema hõivas kuningavõimu Babülonis. Kuningas Dareios ütleb: „Seejärel saatsin ma (käsu) Elamisse. Too Assina toodi kinniseotuna minu juurde ning ma hukkasin ta.“ Kuningas Dareios ütleb: „Seejärel ma läksin Babüloni Nidintu-Bēli vastu, kes nimetas ennast Nebukadnetsariks. Ta sõjavägi asus Tigriise lähedal. Ta asus seal. Ja laevad olid seal [?]. Pärast seda ma panin sõjaväe istuma täispuhutud nahkadele, teised kaamelitele ja ülejäänutele muretsemin hobused. Ahuramazda aitas mind. Ahuramazda tahtel me ületasime Tigriise jõe. Seal ma lõin põrmuks Nidintu-Bēli armeed. Me pidasime lahingut asiaadita kuu 26. päeval [detsember 522 e. Kr.]“ Kuningas Dareios ütleb: „Seejärel ma suundusin Babüloni. Kuid ma veel ei jõudnud Babülonini, Nidintu-Bēl, kes nimetas ennast Nebukadnetsariks, tuli armeega Zazana linna [mis on] Eufraati juures, et võidelda minuga lahingus. Seejärel me pidasime lahingut. Ahuramazda aitas mind. Ahuramazda tahtel ma purustasin täielikult Nidintu-Bēli sõjaväe. Ülejäänud [osa tema armeest] oli visatud vette [ja] veega ära viidud.“

¹⁶ Martiya tähendab vanapärsia keeles tähendab „nimene“ – vt. A. Johandi. Behistuni raidkirja II tulp, lk. 133.

¹⁷ Phraortes on kreekakeelne vorm vanapärsia nimest Fravartiš – vt. I. Medvedskaja. Phraortes. – Encyclopaedia Iranica. Originally Published: July 20, 2004. (<http://www.iranicaonline.org/articles/phraortes>, viimane külastus 30.08.2016); A. Johandi. Behistuni raidkirja II tulp, lk. 133.

¹⁸ Khšahtrita (esmakordselt mainitud DB raidkirjas II tulbas, read 13–17). Vanapärsia keeles kirjutati nimi: x-š-θ-r-i-t. Vt. R. Schmitt. The Bisutun Inscription of Dareios the Great: Old Persian Text, lk. 56.

¹⁹ Kyaxares oli Meedia suurriigi kuningas 625–585 e. Kr. Kyaxares on kreekakeelne versioon. Vanapärsia keeles oli tema nimi Uvākštra, akkadi keeles aga Umakištar. Nagu õigesti märkis A. Johandi, on teadlased viimasel ajal hakanud kahtlema Meedia suurriigi olemasolus – vt. A. Johandi. Behistuni raidkirja II tulp, lk. 133. Vt. selle teema kohta lähemalt: R. Rollinger. The Median 'Empire', the End of Urartu and Cyrus the Great's Campaign in 547 BC. – Ancient West & East 7 (2008), lk. 51–61).

²⁰ Tritantaechmes on kreekakeelne versioon nimest Çiçantaxhma.

²¹ Sagartia või Asagarta (Vana-pärsia keeles a-s-g-r-t-i-y). Iraani hõim, kelle asukoht pole teada, ilmselt elasid Ahhemeniidide riigi idapoolsetel aladel. Vt. nt. ASAGARTA. – Encyclopaedia Iranica, <http://www.iranicaonline.org/articles/asagarta-sagartia-asagartiya-sagartian-old-persian-elamite-as-s-ka-r-ti-ia-babylonian-kursa-ga-ar-ta-a-a-greek-s> (viimane külastus 30.08.2016).

²² Frada – mässaja Margianas, kes korraldas suure ülestõusu Dareios I vastu. Võib-olla oli Frada Margiana satraap. Vt. lähemalt V. Struve. Vosstanie v Margiane pri Darii I. – VDI 2 (1949), lk. 10–29.

²³ Margiana – vanapärsia Marguš. Margiana oli satraapia, mis asus lääne poole Baktriast. Sisuliselt Ida-Turkestani alad.

²⁴ Araha nimetas ennast Nebukadnetsariks. See kuninglik nimi esines mitmel Babüloonia kuningal. Nebukadnetsar I (1125–1104 e. Kr.) oli II Isini dünastia ja IV Babüloni dünastia kõige tuntum valitseja, Elami kuningriigi purustaja ning suur vallutaja. Nebukadnetsar II (605–562 e. Kr.) oli kõige võimsam valitseja Uus-Babüloonia kuningriigis (626–539 e. Kr.), kes lõi Uus-Babüloonia suurriigi, mh. vallutas 587. a. e. Kr. ►

oli tal nimeks. Ta valetas, lausus ta järgmist: „Ma olen Nebukadnetsar, Nabonidi poeg. Ta tegi Babüloonia mässuliseks.“

§53 (IV 31–32)

Kuningas Dareios ütleb: „Need [on] need üheksa kuningat, kelle ma vangistasin nendes lahingutes.“

§54 (IV 33–36)

Kuningas Dareios ütleb: „Need [on] need maad, mis mässuliseks muutusid. Vale tegi neid mässulisteks²⁵, sest need [isehakanud mehed] valetasid inimestele. Seejärel [jumal] Ahuramazda andis nad mu kätte. Nii nagu ma soovisin, kohtlesin neid ma.“

§55 (IV 36–40)

Kuningas Dareios ütleb: „Oo, sina, kes tahes, saad siin kuningaks hiljem, ole vägagi valvel Vale vastu. Meest, kes näib olevat valetaja, karista rangelt, kui nõnda mõtled sina: „Et olgu mu maa [terve ja] ühendatud!“

§56 (IV 40–43)

Kuningas Dareios ütleb: „See on see, mida ma tegin. [jumal] Ahuramazda tahte järgi ühel ja samal aastal. Sina kes tahes loed hiljem seda raidkirja, sellel, mida ma tegin, lase end veenda, ära pea seda vales.“

§57 (IV 43–45)

Kuningas Dareios ütleb: „Ma vannun Ahuramazda [nimel], et tegin seda [kõike] ma tõeselt, mitte vääralt, ühel ja samal aastal.“

§58 (IV 45–50)

Kuningas Dareios ütleb: „Ahuramazda tahte järgi on palju rohkemgi tehtud mu poolt, [kuid] see [kõik] pole [kirjutatud üles] selles raidkirjas, [ja] sel põhjusel pole see [kirjutatud] üles, et see, kes loeb seda raidkirja edaspidi, et talle ei tunduks, liiga palju on tehtud, [niivõrd] palju, et ei hakkaks seda käsitlema kui valet.“

§59 (IV 50–52)

Kuningas Dareios ütleb: „Eelnevate kuningate poolt, nii kaua kui nad olid, pole nii palju tehtud kui minu poolt Ahuramazda tahte järgi ühel ja samal aastal.“

§60 (IV 52–56)

Kuningas Dareios ütleb: „Nüüd las sellel [mis on tehtud] minu poolt sind veenda. Tee see inimestele teatavaks, ära varja seda! Kui sa ei varja seda kirjet [dokumenti], olgu Ahuramazda sõbralik sinu suhtes, ja olgu sul palju järglasi ning elagu sa [väga] kaua!“

§61 (IV 57–59)

Kuningas Dareios ütleb: „Kui aga sa varjad seda manifesti [ja] ei tee [seda] teatavaks rahvale, hävitagu sind Ahuramazda, ja mitte olgu sul järglasi²⁶!“

§62 (IV 59–61)

Kuningas Dareios ütleb: „See on see, mida ma tegin Ahuramazda tahte järgi ühel ja samal aastal. Ahuramazda abistas mind ja teised jumalad, kes on olemas, aitasid ka.“

§63 (IV 61–67)

Kuningas Dareios ütleb: „Sel põhjusel aitas mind Ahuramazda ja ka teised jumalad, kes on olemas, sest ma polnud kurjategija, ma polnud valetaja, ma polnud petja, mitte mina, mitte minu suguvõsa. Ma järgisin õiglust. Nõrgale, tugevale ma ei teinud halba. Inimest, kes pingutas minu [kuningliku] koja nimel, teda ma kohtlesin hästi, seda, kes aga kahju tegi, teda ma karistasin rangelt.“

▶ Jeruusalemma ja küüditas juutide ülikud Babülooniasse. Sellest kõneleb ka Vana Testament (Jer 52:10–15). Kuningas Nabonid (556–539 e. Kr.) oli viimane Uus-Babüloonia kuningriigi valitseja. 539. e. Kr. vallutas Pärsia kuningas Kyros II Babüloonia ning Nabonid kaotas võimu (M. Heltzer, Y. Avishur. The Royal Court of the Last Kings of Babylon, Nabonid and Belshazzar, and the Function of Daniel and Other Provincials According to the Bible and Other Sources. – Transeuphratène 37 (2009), lk. 21–36).

²⁵ Kui uskuda DB raidkirja (I, 34 ja IV, 74) ja ka teisi Dareiose raidkirju, siis „vale“ tegi Dareiose võimu alla kuuluvad rahvad ja maad mässuliseks, tema, Dareios, aga kehtestas korra, mis oli rajatud õigluksel. – M. Dandamaev. Poliitisekaja istorija Axemenidskoj deržavy, lk. 96.

²⁶ Vandevormel, oli tuntud juba Mesopotaamia kuningate tekstides III eelkristlikul aastatuhandel. Vt. nt. Akkadi kuninga Sargoni (valitses 2334–2279 e. Kr.) raidkirju. – nt. RIME 2: Sargon E2.1.1.1., read 102–109: „See, kes hävitab selle raidkirja, kiskugu [päikesejumal] Šamas välja tema juured ja hävitagu tema järglased!“

§64 (IV 67–69)

Kuningas Dareios ütleb: „Oo, sina, kes iganes, saad [siin] aegamööda kuningaks, inimesele, kes on valetaja, petja, ära ole sõber, rangelt karista teda.“

§65 (IV 69–72)

Kuningas Dareios ütleb: „Sina, kes sa näed hiljem seda raidkirja, mille ma kirjutasin, ja neid kujutisi, ära hävita neid, vaid kaitse seni kuni suudad.“

§66 (IV 72–76)

Kuningas Dareios ütleb: „Kui sina näed seda raidkirja ja neid kujutisi [ja] ei hävita neid, vaid hakkad kaitsma kogu oma jõuga, siis olgu [jumal] Ahuramazda sõbralik sinu suhtes, ja olgu sul palju järglasi ja elagu sa [väga] kaua! Ja selle, mida sa tegema hakkad, tehku Ahuramazda edukaks.“

§67 (IV 76–80)

Kuningas Dareios ütleb: „Kui sina näed seda raidkirja ja neid kujutisi [ja] hävitad need ning ei hakka kaitsma kogu oma jõuga, hävitagu sind Ahuramazda, ja hävitagu su järglased! Ja selle, mida sa teed, keeraku ta [Ahuramazda] kihva.“

§68 (IV 80–86)

Kuningas Dareios ütleb: „Need [on] need mehed, kes olid sel ajal siin [mu juures], kui ma tapsin maag Gaumata, kes nimetas ennast Smerdikseks. Sel ajal need [järgmised] mehed võitlesid koos minuga, kui mu pooldajad: [üks]) nimega Intaphernes²⁷, Vahyasparuva poeg, pärslane; [üks] nimega Otanes, Thukhra poeg, pärslane; [üks] nimega Gobryas, Mardoniusse poeg, pärslane; [üks] nimega Hydarnes, Bagābina poeg, pärslane; [üks] nimega Megabyxus, Dāvavahya poeg, pärslane; [üks] nimega Ardumaniš nimega, Ohuse poeg, pärslane.“

§69 (IV 86–88)

Kuningas Dareios ütleb: „Oo, sina, kes iganes, saad [siin] aegamööda kuningaks, kaitse nende meeste järeltulijaid!“

§70 (IV 88–92)

Kuningas Dareios ütleb: „[jumal] Ahuramazda tahte järgi see on raidkiri, mille ma valmistasin, [valmistasin] aaria keeles. Nii [kiilkirja] tahvlitele kui ka pärgamentidele on see kantud. Peale selle, ma kirjutasin üles oma sugupuu. Ja [kõik see] oli kirjutatud ja loetud minule ette. Pärast seda ma saatsin need pealiskirjad igale poole, igale maale. Rahvas kasutas neid meelsasti.“

Vanapärsia ja akkadi keelest tõlkinud ning kommenteerinud
Vladimir Sazonov

Kommentaariid

DB raidkirja neljas tulp koosneb 92 reast. See on olemas paralleelselt nii vanapärsia, akkadi (babüloonia dialekt) kui ka elami keeles. Sisult langevad need osad täiesti kokku. Sündmuste ajavahemik, mida siin kirjeldatakse, kestab alates 522. aastast, kui Dareios I usurpeeris võimu Pärsias, kuni 520. aasta alguseni.²⁸

Read 1–32: Siin võtab Dareios I kokku need sündmused, mida ta kirjeldab oma raidkirja I, II ja III tulbas. Ta loetleb kõiki, kellega tal tuli võidelda Pärsias, Meedias, Elamis, Babüloonias jne.: maag, Gaumata, elamlane, Ačina babüloonianlane, Nidintu-Bēl, pärslane Martiya, meedlane Phraortes, sagartianlane Tritantaechmes, margiaanlane Frāda, pärslane Vahyazdāta, armeenlane Araha. Dareios I pidas nendega kokku 19 lahingut.

Read 33–36: Siin näitab Dareios I, et need 9 kuningat, keda ta võitis ja vangistas, on valelikud ning jumal Ahuramazda karistas neid karmilt surmanuhtlusega.

²⁷ Intaphernest mainitakse DB raidkirjas Dareios I alamate seas esimesena. Nagu M. A. Dandamajev oletab, pidas Dareios I teda esimeseks ja kõige olulisemaks oma kaasvõitlejate seast. – M. Dandamaev. Poliitisekaja istorija Axemenidskoj deržavy, lk. 77.

²⁸ III tulba kohta vt.: V. Tjurin. Anšan: Novye čtenija i vosstanovlenie teksta III stolbca Bexistunskoj nadpisi. – VDI 4 (1962), lk. 111–130.

Read 36–59: Dareios I on orienteeritud tulevikku, ta tahab, et ajalugu säilitaks ta nime ja et kõik teaksid ta tegusid ja teaksid just sel viisil, nagu edastab Dareiose enda propagandistlik versioon. Selle eesmärgiga pöördubki Dareios I DB raidkirja IV tulbas korduvalt tulevaste kuningate poole. Siin ongi esitatud Dareios I pöördumine tulevaste valitsejate poole koos õpetusega, et nad oleksid valedel puhul alati valvel ning karistaksid julmalt valetajaid ja mässajaid, kes tegutsevad nende vastu. Samuti esitab Dareios I siin juba III aastatuhandel Mesopotaamias kuningate raidkirjade lõpus levinud vandevormeli, kus ta palub jumal Ahuramazdalt õnnistust sellele valitsejale, kes tema (Dareios I) raidkirja hakkab valvama, hoidma ja selles üles kirjutatud teavet levitama oma rahva seas. Kuid seda tulevast valitsejat, kes seda teavet hakkab varjama või raidkirja kahjustab, ootab karm needus Ahuramazdalt ja kõikidelt jumalatest. See vormel pidi kaitsma raidkirja võimaliku hävingu eest hiljem pärast Dareios I surma.

Read 59–67: Dareios I põhjendab oma tegusid jumal Ahuramazda tahtega, rõhutades, et kõike, mida ta saavutas, saavutas ta Ahuramazda ja teiste jumalate abil. Peamine põhjus, miks jumalad teda toetasid, oli Dareiose I sõnul see, et ta oli hea, usklik ja õiglane ega valetanud. Dareiose propaganda eesmärk oli luua Dareiosest kuvand kui lahkest, heatahtlikust, õiglasest, aga samal ajal ka karmist valitsejast: „*Sel põhjusel aitas mind Ahuramazda ja ka teised jumalad, kes on olemas, sest ma polnud kurjategija, ma polnud valetaja, ma polnud petja, mitte mina, mitte minu suguvõsa. Ma järgisin õiglust. Nõrgale, tugevale ma ei teinud halba. Inimest, kes pingutas minu [kuningliku] koja nimel, teda ma kohtlesin hästi, seda, kes aga kahju tegi, ma karistasin rangelt.*“

Read 67–80: Dareios I pöördub taas tulevase valitseja poole palvega ja õpetusega, et valetajaid tuleb karistada väga julmalt: „*Kuningas Dareios ütleb: „Oo, sina, kes tahes, saad siin kuningaks hiljem, inimesele, kes on valetaja, petja, ära ole sõber, karista teda rangelt.*““ Lisaks ta rõhutab taas, et tema loodud raidkirja ja bareljeefi on vaja hoida ning seda ei tohi hävitada, sest kui tulevane valitseja selle eest hoolitseb, siis ootab teda õnnelik valitsemine ja jumal Ahuramazda kingib talle pika ja õnneliku elu ning palju järglasi, kui aga juhtub vastupidine ja tulevane kuningas hävitab Dareiose I raidkirja ning ta bareljeefil asuvad kujud, siis Ahuramazda kättemaks on kohutav: „*kui sina näed seda raidkirja ja neid kujutisi [ja] hävitad need ega hakka kaitsma kogu oma jõuga, hävitagu Sind Ahuramazda, ja hävitagu Su järglasi! Ja selle, mida sa teed, keeraku ta [Ahuramazda] kihva!*“

Read 80–88: Dareios I kutsub üles tulevast valitsejat, kes kunagi valitseb pärast teda, kaitsma Dareiose truude kaasvõitlejate järeltulijaid.

Read 88–92: IV tulba lõpus kirjutab Dareios I, et raidkiri oli koostatud jumal Ahuramazda tahte järgi aaria (vanapärsia) keeles, aga ka pärgamendil ja nahkadel. See tekst oli Dareiose käsul saadetud igale poole laiali üle terve impeeriumi. See tähendas, et tekst oli koostatud ka Ahhemeniidide impeeriumis kõige olulisemas riigikantselei keeles, tollaegses *lingua franca*'s ehk aramea keeles, mida erialakirjanduses nimetatakse *Reichsaramäisch*'iks²⁹. Selle Dareiose teksti saatmise kohta üle terve impeeriumi on olemas ka mitmeid tõendeid. Näiteks Vanas Testamendis Estri raamatu I peatükis on kirjas (22): „*Ja ta³⁰ läkitas kirjad kõigile kuninga*

²⁹ B. Jacobs. Sprachen, die der König spricht. Zum ideologischen Hintergrund der Mehrsprachigkeit der Achämenideninschriften. – R. Rollinger, G. Schwinghammer, B. Truschneegg, K. Schnegg (eds.), *Altertum und Gegenwart. 125 Jahre Alte Geschichte in Innsbruck. Vorträge der Ringvorlesung. Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, Neue Folge, Band 4.* Innsbruck 2010, lk. 101.

³⁰ Pärsia kuningas.

*maadele, igale maale selle omas kirjaviisis ja igale rahvale selle omas keeles, et iga mees olgu valitseja oma kogas ja rääkigu oma rahva keelt!*³¹

Kes see Pärsia kuningas oli, me ei tea (võimalik, et Xerxes I või Artaxerxes I), kuid see tõestab, et Ahhemeniididel oli tavaks avaldada olulisemaid ametlikke dokumente, sh. manifeste, kõikides olulisemates keeltes, mida kasutati impeeriumis, nagu vana-pärsia, elami, akkadi, vana-kreeka, vana-egiptuse, meedia ja aramea. 20. sajandi alguses avastati Elephantine saarel Egiptuses papiüürus Behistuni raidkirja tõlkega aramea keelde ning 1899. aastal leiti Babülonis endisest Nebukadnetsar II paleest kivitükk Behistuni raidkirja akkadi variandi katkendiga.³²

Järeldsõna

DB raidkirja neljas tulp võtab lühidalt kokku sündmused, mida käsitlevad DB raidkirja esimesed kolm tulp. See hõlmab perioodi alates u. 522. aastast kuni 520. aasta alguseni. Teisisõnu, DB raidkiri annab hea (kuigi ühekülgse – s. t. ajaloosündmustikku on esitatud Dareiose enda versioonis) võimaluse ajaloolastele rekonstrueerida ligikaudset sündmuste käiku Pärsia impeeriumis 522–520 e. Kr. toimunud kodusõjast, mil mitmed impeeriumi alad keeldusid tunnistamast Dareios I võimuhaaramist Persepolis³³ 522. a. e. Kr. ja hakkasid üksteise järel vastu.

IV tulpa lõpus on raidkirja kaitsmise eesmärgil koostatud vandeformelid, mis pidid motiveerima järgmisi valitsejaid seda raidkirja hoidma ja mitte ära hävitama, selle hävitamise puhul lubas Dareios I jumal Ahuramazda kättemaksu.

Oluline on märkida, et kuigi DB raidkiri on väga tähtis allikas Pärsia ajaloo mõistmiseks ning varajase Teisipiidide-Ahhemeniidide ajastu (558–330 e. Kr.) rekonstrueerimiseks, tuleb sellesse allikasse suhtuda siiski teatud skepsisega ja piisava kriitilisusega, sest tegemist on propagandistlikult kirjutatud kuningliku ülistustekstiga, mille eesmärk oli õigustada Dareios I usurpatsiooni Pärsias 522. a. e. Kr., tema vallutusi ning Teisipiidide-Ahhemeniidide impeeriumi taastamist. Seega on DB raidkiri hea näide sellest, kuidas on esitatud kuninga ideoloogiline suund (sh. propaganda) ja poliitiline kontseptsioon.³⁴

Olles usurpaator, üritas Dareios I siduda ennast eelnevate Pärsia valitsejatega, nagu Kyros II (558–530 e. Kr.), kes oli Pärsia impeeriumi rajaja.³⁵ Seda tegi Dareios mitmel moel. Alljärgnevalt on toodud mõned näited. DB raidkirjas (tulp I, read 1–6) Dareios I väitis järgmist: „*Mina olen Dareios, suurkuningas, kuningate kuningas, Pärsia kuningas, maade kuningas, Hystaspese poeg, Arsamese poeg, Ahhemeniid. Nõnda räägib Dareios, kuningas: „Mu isa [on] Hystaspes, Hystaspese isa oli [Arsames], Arsamese isa [oli] Ariaramnes. Ariaramnese isa [oli] Teispes, Teispese isa [oli] Ahamaniš [Ahhemen].“* Edaspidi väitis Dareios (DB I, read 26–35): „*Kuningas Dareios ütleb: „Nõnda on tehtud minu poolt pärast seda, kui ma sain kuningaks. Kyrose*

³¹ Vana Testament, Ester 1:22.

³² M. Dandamaev. *Političeskaja istorija Axemenidskoj deržavy*, lk. 98.

³³ Teisipiidide-Ahhemeniidide impeeriumi pealinn.

³⁴ Vt. lähemalt: H. Sancisi-Weerdenburg. *Political Concepts in Old-Persian Royal Inscriptions*. – ed. by K. Raaflaub, E. Müller-Luckner. *Anfänge politischen Denkens in der Antike. Die Nahöstlichen Kulturen und die Griechen*. R. Oldenburg Verlag, München, 1993, lk. 145–164.

³⁵ B. Jacobs. *Kyros, der große König, der Achämenide. Zum verwandtschaftlichen Verhältnis und zur politischen und kulturellen Kontinuität zwischen Kyros dem Großen und Dareios I. – Herodot und das Persische Weltreich / Herodotus and the Persian Empire. Akten des 3. Internationalen Kolloquiums zum Thema „Vorderasien im Spannungsfeld klassischer und altorientalischer Überlieferungen“*. Innsbruck, 24.–28. November 2008. Ed. by R. Rollinger, B. Truschneegg, R. Bichler, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2011, lk. 635–663; R. J. van der Spek. *Cyrus the Great, Exiles and Foreign Gods, A Comparison of Assyrian and Persian Policies on Subject Nations. Extraction and Control*. – Ed. by W. Henkelman, Ch. Jones, M. Kozuh, Chr. Woods. *Studies in Honor of Matthew W. Stolper*. Oriental Institute Publications, Chicago, 2014, lk. 233–264.

[*Kyros II*] poeg *Kambyses meie suguvõsast oli siin kuningas...*³⁶ Samas Kyros II kirjeldab tuntud „Kyrose silindril“ oma päritolu, mainimata aga Ahamainiši (Ahhemeni), kellest Dareios I väitel pärines nende mõlema ühine suguvõsa ning kellest justkui pärines ka Teispes, Kyrose II suguvõsa rajaja. Kyros II nimetab silindril oma isa, kelleks oli Kambyses I. See Kambyses I oli Anšani linna kuningas ja tema isa oli omakorda Kyros I, kes samuti valitses Anšani. Oma suguvõsa alustab Kyros II Teispesiga (Čišpiš).³⁷ Seega jääb mulje, et Teispes (Čišpiš), Kyros II esiisa ja Ahamaniš (Ahhemeni), Dareios I esiisa polnudki omavahel sugulussidemetes ja tegemist oli kahe erineva aadlisuguvõsaga, Teispiidide ja Ahhemeniididega. Muidugi võisid need suguvõsad teatud aegadel sõlmida omavahel mingeid dünastilisi abielusid, kuid selle kohta pole mingeid andmeid. Igal juhul, olles usurpaator, soovis Dareios I näidata oma DB raidkirjas, et ta on justkui Kyros II, impeeriumi rajaja sugulane ning legitiimne järglane. Just sellesama eesmärgiga lasigi Dareios I koostada DB raidkirja ja toonitas selles, et Teispes oli tema (Dareios I) vanavanavanaisa ning Teispesi isaks oli omakorda Ahamaniš (Ahhemeni), kes oli Ahhemeniidide suguvõsa poolmütoloogiline rajaja. Pole kahtlust, et käesoleval juhul on tegemist pelgalt propagandistliku manifestatsiooniga ning faktide moonutamisega või isegi falsifitseerimisega Dareios I poolt. Dareios I ise tundis ka, et sellest kaugeltki ei piisa ning niisugune legitimeerimine pole väga vettpidav. Kuna tema võimu haaramisega Persepolis 522. a. e. Kr. astus peaaegu terve Pärsia impeerium tema vastu üles ja paljud kõrgemad aadlikud ei tunnistanud teda, siis otsustas Dareios I oma võimu kindlustamiseks saada ka päriselt Kyrose II suguvõsa sugulaseks ning abiellus kuningas Kyrose II tütardega, kelleks olid printsessid Atossa ning Artystone.³⁸

Mis veel puudutab DB raidkirja, siis arvatavasti oli sellel tekstil suur lugejaskond, nagu seda on oma uurimistöodes rõhutanud mitmed Ahhemeniidide uurijad: M. Dandamajev, R. Rollinger ja B. Jacobs jt. On andmeid, et see oli tõlgitud kõigisse tähtsamatesse keeltesse, mis olid Pärsia impeeriumis levinud: mitte üksnes vanapärsia, akkadi ja elami, vaid ka aramea ja vanakreeka keelde jne. Võib oletada, et teksti sisu võidi rahvale ka ette lugeda erinevates kogunemiskohtades, näiteks väljakutel, templipidustustel jne., kuid selle kohta puuduvad kindlad andmed. Arusaamatuks jääb DB raidkirja enda otstarve – see asub maapinnast enam kui saja meetri kõrgusel ning alt nähtav on vaid bareljeefil kujutatud Dareios I võidustseeni tema vaenlaste üle, raidkirja tekstid pole alt nähtavad ega loetavad.

Artikkel on valminud Eesti Teadusagentuuri grantide ETF8993 ja PUT500 ning TÜ baasfinantseeritava projekti PHVKU16926 toetusel.

Lühendid

AOAT = Alter Orient und Altes Testament, Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte des Alten Orients und des Alten Testaments. Kevelaer/Neukirchen/Vluyn/Münster, 1969ff. FS = Festschrift.

DB = Dareios I Bisitūn Inscription

VDI = Вестник Древней Истории

RIME 2 = Frayne, D. R. 1993. Sargonic and Gutian Periods (2334–2113 BC). – *The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods*. Vol. 2, University of Toronto Press, Toronto-Buffalo-London.

³⁶ V. Sazonov. Behistuni raidkirja I tulp, lk. 34–35.

³⁷ H. Schauding. Die Inschriften Nabonids von Babylon und Kyros' des Großen. – AOAT 256. Ugarit-Verlag, Münster 2001, lk. 552–553, read 20–21.

³⁸ M. W. Waters. Dareios and Achemenid line. – *Ancient History Bulletin* 10 (1996), lk. 18; vt. ka A. Johandi, V. Sazonov. Dareios I kuninglikust titulatuurist Behistuni raidkirja näitel ning võimalikud Mesopotamia mõjutused sellel. – *Tuna* 2016, nr. 2, lk. 10–20.